

כוונה בתפילה

יהונתן צבי רייכנברג

הרב יוסף הנדלר

ישיבה תיכונית שעלבים

כט אדר התשפ"ג

תוכן עניינים

3.....	מבוא.....
4.....	פרק-א.....
7.....	פרק-ב.....
15.....	סיכום רפלקציה.....
16.....	ביבלוגרפיה.....

מבוא

התפילה הינה דבר מרתק, אני מתקבצים שלושה פעמים ביום (כל יום), באותן שעות, באותו המבנה ואומרים את אותן המילים.

בגיל מסוים התחלתי לחשוב על התפילה, מה המטרה שלה ומה התפקיד שלה.

אני ממש זוכר באיזה מקום ואיזה מושב ישבתי בתקופה הזו, התחלתי אז לעיין ולקרוא בפירושים של הפסוקים, המילים והברכות והסיבות שבגינן הם כתובים ונאמרים בתפילה.

תמיד אהבתי את המנגינות שבתפילה ואת האווירה וההוואי שבבית כנסת, אך רק אז, כשהתחלתי להבין את משמעויותיהן (המילוליות לפחות) של המילים ואמרתי אותן בכוונה שלהן, הפכה תפילתי לתפילה בעלת משמעות, נודעתי כי עסקתי רק בקצה הקרחון של עבודת הלב ולא הבחנתי (או קיימתי) בתוכן עצמו.

ולכן במגמה זו של סקרנות ורצון להבין את משמעות התפילה ואת החיוב בכוונה בתפילה, אני שואל:

שאלת החקר:

למה מתכוונים (כשאומרים) בכוונה בתפילה?

כלומר מהי כוונה, מה משקלה (חשיבותה) בתפילה?

בפרק א- חיוב התפילה מהתורה ומחכמים והיווסדותה של התפילה של ימינו אנו וסיבת ייסודה.

בפרק ב- הכוונה בתפילה, דיניה פרטיה ודקדוקיה לפי השיטות השונות.

בעבודה נעסוק בתחילה בחיוב התפילה מן התורה, האם ישנו חיוב מן התורה על תפילה או לא (מחלוקת) וכן בהתפתחות התפילה לאחר מכן נעסוק בגדרי כוונה בתפילה כלומר במה כולל החיוב על כוונה? (או אולי האם בכלל צריך לכוון? וכן מהו משקלו וחשיבותו). נביא גמרא המדברת על כך שניתן לכוון אך על ברכת אבות על מנת לצאת ידי חובה. לאחר מכן נביא טענה מרכזית אומרת כי הכוונה החשובה (שכן הדעה סוברת כי יש יותר מכוונה אחת) הינה הכוונה של להיות בתודעה כללית של עמידה לפני ה' וכוונה לצאת ידי חובת תפילה (הרמב"ם). לעומת זאת ישנה דעה אחרת הטוענת כי דווקא הכוונה במילים עצמן היא חיוב הכוונה וכן לבסוף נעסוק בשיטה השורה מאוד בימינו אנו לגבי הקצאת וייחוד זמן לתפילה.

פרק א

תחילה טרם העיון בעניין עצמו יש לבאר את מקור החיוב של התפילה.
 ישנה מחלוקת בין הרמב"ם (ר' משה בן מימון) והרמב"ן (ר' משה בר נחמני) בדבר
 חיובה של התפילה:

"מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר (שמות כג
 כה) "ועבדתם את ה' אלהיכם". מפי השמועה למדו
 שעבודה זו היא תפלה שנאמר (דברים יא יג)
 "ולעבדו בכל לבבכם" אמרו חכמים אי זו היא
 עבודה שבלב זו תפלה. ואין מנין התפלות מן
 התורה. ואין משנה התפלה הזאת מן התורה. ואין
 לתפלה זמן קבוע מן התורה": (הרמב"ם, משנה תורה, הלכות תפילה, פרק א, הלכה
 א)

הרמב"ם כותב כי ישנו ממש חיוב מהתורה על תפילה (יומית), זאת מן הפסוקים
 המדברים על (חיוב/עשייה של) עבודת ה'. אך עם זאת אין התורה שמה איזשהם
 גדרים לתפילה (זמן, מקום, ...). כלומר החיוב מן התורה הינו חיוב כללי על תפילה
 כל יום, ואת התפילה כסדרה תיקנו אנשי כנסת הגדולה(על זה ידובר בהמשך).

לעומתו כותב הרמב"ן:

כתב הרב [= הרמב"ם בספר המצוות], "המצוה החמשית שנצטוינו בעבודתו שני'
 ועבדתם את י"י אלהיכם וגו' ואומר ולעבדו בכל לבבכם. ... והוא מצוה בתפלה
 ולשון ספרי ולעבדו זו תפלה ... כל אלה דברי הרב. ואין הסכמה בזה. שכבר בארו
 החכמים בגמרא תפלה דרבנן כמו שאמרו בשלישי שלברכות (כא א) ... אלא ודאי כל
 ענין התפלה אינו חובה כלל [מדאורייתא], אבל הוא ממדות חסד הבורא ית' עלינו,
 ששומע ועונה בכל קראינו אליו. ועיקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם מצות עשה
 שתהיה כל עבודתינו לאל ית' בכל לבבנו כלומר בכוונה רצויה שלימה לשמו ובאין
 הרהור רע, לא שנעשה המצות בלא כונה או על הספק אולי יש בהם תועלת. כענין
 ואהבת את י"י אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך שהמצוה היא לאהוב את
 השם בכל לב ולב ושנסתכן באהבתו בנפשנו ובממוננו. ומה שדרשו בספרי (עקב)
 ולעבדו זה התלמוד ד"א זו תפלה אסמכתא היא או לומר שמכלל העבודה שנלמוד
 תורה ושנתפלל אליו בעת הצרות ותהיינה עינינו ולבנו אליו לבדו כעניי עבדים אל
 יד אדונייהם. וזה כענין שכתוב (בהעלותך י) וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר
 הצורך אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני י"י אלהיכם והיא מצוה על כל צרה

וצרה שתבא על הצבור לצעוק לפניו בתפלה ובתרועה ... (השגות הרמב"ן על ספר המצוות לרמב"ם, מצווה ה)

הרמב"ן חולק על מה שכתב הרמב"ם ואומר, כי אין ציווי מן התורה להתפלל, (ומביא מהגמרה בברכות) אלא זוהי מידת חסד, מה שנכתב "לעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם" בא לומר כי את הצוות יש לקיים ברצון ובכוונה טהורה ובמידת הצורך לסתכן בחיינו על קיום דבר ה'. אך מה שכתוב בספרי (ממנו הרמב"ם לומד) אומר הרמב"ן כי אכן יש מצווה להתפלל וללמוד תורה בעת צרות. כלומר הרמב"ן סובר כי הציווי על התפילה מן התורה הוא אך בעיתות צרה ובעצם הציווי על התפילה הכללית (ועל גדרי התפילה) היא מאנשי כנסת הגדולה.

תפילת האבות:

אבותינו: אברהם, יצחק ויעקב יתר על תפילותיהם העראיות ושוועתם הזמנית, ייסדו זמני קבע לתפילה. אברהם שהיה אור האמונה הראשון הדבק בה' יתברך, ייסד את תפילת שחרים בבוקר בזריחת השמש ותחילתהתחדשות היום. יצחק המשיך

בעקבות אביו וקבע את תפילת מנחה, אשר מהווה מעין ביסוס קבע לשיח עם הקב"ה ועבודת ה'. יצחק קבע את תפילת ערבית, אשר מהווה בטח בה' וקרבת ה' גם כשקה כשמחשיך ולא רק כשמואר וטוב.

כפי שאמרנו, אנשי הכנסת הגדולה מתקופת סוף בית שני, הם שניסחו את התפילה של ימינו (עם מעט שינויים עד היום).

ודאי שעד אז אנשים התפללו, אך מטרדת הזמן והחיים אנשים שוכחים להודות לבורא עולם ובעצם כמעט חודלים לגמרי מלהתפלל. אנשי הכנסת הגדולה הבינו את בעיות וחטאי העם (בכל התחומים) והחלו מתקנים תקנות לחיזוק העם ולמנוע מהם לחטוא ובין תקנותיהן הם תיקנו את התפילה כנוסחה: את הברכות ואת שלוש התפילות.

וכן היוו התפילות תחליף לקרבנות. שכן בבית שני החלו אנשים מייחסים פעולות אליליות כישופיות להקרבת הקרבנות (כגון: הטבה בפרנסה, בריאות שפע...), זו היתה טעות קשה שכן עניין הקרבנות הוא הידבקות בקב"ה.

"והנביאים יצאו כנגד דעה מקולקלת זו, ולימדו כי עיקר עניין הקרבן בא לבטא את הרצון להתקרב לה' במסירות נפש. שזה עיקר תכליתו של האדם, שנאמר (דברים י, יב):

"מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֶׁאֵל מֵעַמֶּךָ, כִּי אִם לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ, לְלַכֵּת בְּכָל דְרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ".

וכשמביא הקרבן אינו מעוניין להידבק בה' ולהיטיב את דרכיו, לא רק שקרבנו אינו מועיל אלא שהוא מתועב בעיני ה', שנאמר (ישעיה א, יא-יג):

"לָמָּה לִי רֵב זְבַחֵיכֶם יֹאמֵר ה', שְׁבַעְתִּי עֲלוֹת אֵילִים וְחִלַּב מְרִיאִים, וְדָם פָּרִים וּכְבָשִׁים וְעֲתוּדִים לֹא חִפַּצְתִּי. כִּי תִבְאוּ לְרְאוֹת פָּנַי, מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיְדֵיכֶם רִמַּס חֲצָרָי. לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת שׁוֹא, קִטְרֶת תוֹעֵבָה הִיא לִי..." (הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה, תפילה, פרק ה)

וכך על ידי תיקון התפילה החזירו את עבודת ה' לסדר הטוב והנכון.

פרק ב

כעת ניתן, לאחר ההסבר על החיוב בתפילה (מוסדרת) וסיבתה, לעסוק בדרך שבה, צריך ליישם אותה. כלומר ישנן פעולות פיזיות גופניות שיש לעשות והכנות שיש לעשות בגוף בידיים ובלבוש, אך כוונתי היא שנעסוק בהכנות ובפעולות הרוחניות הנפשיות שיש לעשות, שכן התפילה למרות היותה מתבטאת בעולם הגשמי הינה דבר (רגשי) רוחני מטאפיזי הפונה אל מחוץ לעולם החומר, אל הקב"ה. ישנו דבר אשר לפי כל הפוסקים יש לעשות בתפילה והוא, לכוון.

בגמרא בברכות:

מתני' "המתפלל וטעה – סימן רע לו".

גמ' אהייא? אמר רב חייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי: ב"אבות". איכא דמתני לה אברייתא: המתפלל צריך שיכוין את לבו בכולן, ואם אינו יכול לכוין בכולן – יכוין את לבו באחת "אמר רבי חייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי: ב"אבות" (תלמוד בבלי, מסכת ברכות, פרק חמישי, דף לד:)

רש"י (ר' שלמה יצחקי), אהייא – בהיכא ובאיזו מן הברכות הוי טעות בסימן רע. באבות – שהוא תחלת התפלה רמז הוא שאין חפץ בה.

נאמר במשנה כי כל מי שמתפלל וטועה בתפילה וברכה זהו אותו סימן רע לו ואז נשאל בגמרא באיזו ברכה מדובר (בשמונה עשרה) אז אומרים רב חייא ורב ספרא משום רבי (ר' יהודה הנשיא) כי מדובר בברכת אבות (הברכה הראשונה בשמונה עשרה). יש ששונים את הדבר את העניין בברייתא במקום אחר, שאדם שמתפלל צריך לכוון בכל הברכות ואם אינו יכול יכוון בכל הברכות, יכוון בברכה אחת ואמר ר' חייא ורב ספרא משום רבי שמדובר בברכת אבות.*

כלומר ישנה חובה לכוון בכל הברכות, אך ישנה הקלה למי שאינו מצליח או יכול לכוון בכל התפילה, לכוון רק לפחות בברכה הראשונה.

* ניתן לעיין בעניין דומה ב: ראש השנה דף טז ע"ב "וא"ר יצחק ג' דברים" - "על חבירי" רש"י; תוספות ד"ה ועיון

כונה על פי הרמב"ם:

חמשה דברים מעכבין את התפלה אף על פי

שהגיע זמנה...וכונת הלב:

טו כונת הלב כיצד. כל תפלה שאינה בכונה אינה תפלה. ואם התפלל בלא כונה חוזר ומתפלל בכונה. מצא דעתו משבשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו. לפיכך הבא מן הדרך והוא עיף או מצר אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו. אמרו חכמים ישה שלשה ימים עד שינוח ותתקרב דעתו ואחר כך יתפלל: טז כיצד היא הכונה. שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני שכינה. לפיכך צריך לישוב מעט קדם התפלה כדי לכוון את לבו ואחר כך יתפלל בנחת ובתחנונים ולא יעשה תפלתו כמי שהיה נושא משאוי ומשליכו והולך לו. לפיכך צריך לישוב מעט אחר התפלה ואחר כך יפטר. חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קדם תפלה ושעה אחת לאחרי תפלה ומאריכין בתפלה שעה: (רמב"ם, משנה תורה, ספר אהבה, הלכות תפילה, פרק ד ו-י, א, טו וטז, א)

הרמב"ם פוסק כי כונת הלב הינה דבר בסיסי ונצרך לתפילה, אשר בלעדיה לא ניתן להתפלל ויש לדחות את התפילה ואף אדם שהתפלל ללא כוונה תפילתו אינה נחשבת ונצרך הוא לחזור על תפילתו בכוונה. אף אדם טרוד יש לו ליישב דעתו על מנת שיהא מרוכז ויוכל לכוון ולהתפלל.² הרמב"ם כותב כי כוונת הלב היא: שאדם יסיר את כל המחשבות מליבו וידמה לעצמו שהוא עומד לפני הקב"ה. לכן צריך לשבת מעט לפני התפילה כדי לכוון ולרכז את ליבו, על מנת שיוכל לכוון בתפילה.

ר' חיים מבריסק מוסיף ומסביר את הרמב"ם:

ונראה לומר דתרי גווני כוונות יש בתפילה:

האחת - כוונה של פירוש הדברים, ויסודה הוא דין כוונה, ושנית - שיכוון שהוא עומד בתפילה לפני ה'.

²עם זאת כותב הרמב"ם כי כמו בגמרה כי כל עוד אדם כיוון בברכה הראשונה תפילתו תפילה ונחשבת (כמו ועל פי הגמרא בברכות לד: למעלה)

כמבואר בדבריו פ"ד שם ז"ל: "ומה היא הכוונה? שיפנה לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאילו עומד לפני השכינה" ונראה דכוונה זו אינה מדין כוונה רק שהוא מעצם מעשה התפילה, ואם אין לבו פנוי ואינו רואה את עצמו שעומד לפני ה' ומתפלל אין זה מעשה תפילה, והרי הוא בכלל מתעסק דאין בו דין מעשה. וע"כ מעכבת כוונה זו בכל התפילה, דבמקום שהיה מתעסק דינו כלא התפלל כלל, וכאלו דיגל מלות אלה, והלא וודאי דלענין עצם התפילה כל הי"ט ברכות מעכבין.

ורק היכא שמכוון ומכיר מעשיו ויודע שהוא עומד בתפלה אלא שאינו יודע פירוש הדברים שזה דין מסויים רק בתפלה לבד, הוספת דין כוונה. בזה הוא דאיירי הסוגיא דברכות (לד.) "המתפלל צריך שיכוון לבו בכל הברכות ואם אינו יכול לכוון את לבו בכולם יכוון באחת מהן, אמר ר"ח אר"ס משום חד דברי רבי: באבות".

ובאמת דגם בדין כוונה תרי דינים יש בזה:

חדא - דין כוונה שמכוון לעשות המצווה והוי מדין כוונה של כל המצוות דקיימא לן "מצוות צריכות כוונה", ובזה אין חילוק בין ברכה ראשונה לשאר התפילה, כיוון דהוא דין הנהגה בכל המצוות, וכשאר המצוות דכל המצווה כולה צריכה כונה ולא מהני כוונת מקצתה, הכי נמי בתפילה דכוונתה כולה צריכה כוונה. וזהו שפסק כן הרמב"ם דהא דבעינן שידע שהוא עומד בתפילה - מעכב בכל התפילה כולה. והיינו מתרי טעמי: חדא משום דבלאו הכי הוי מתעסק, ועוד משום דין מצוות צריכות כוונה, דתרווייהו מעכבי בכל התפילה כמו בכל המצוות. ורק בכוונת פירוש הדברים - דהוא דין מסויים רק בתפילה - בזה הוא דקיי"ל דלא מעכבא רק בברכה ראשונה דאבות וכמבואר בהסוגיא דברכות דף ל"ד...

. אבל יש להוסיף עוד, לדעת הרמב"ם דחובת התפלה ומצוותה הוא מדין תורה, ואפילו להחולקים על הרמב"ם היינו רק בחיובה אבל קיומה ועניינה הוי לכו"ע מדין תורה, וא"כ מתעסק דהוי דין דאורייתא בכל התורה כולה - דמתעסק אינו כלום מדין תורה, וכן הא ד"מצוות צריכות כוונה" דנהוג בכל מצוות התורה, הוי ג"כ דין עיכוב שלו מדין תורה ואינה תפילה מדין תורה, ע"כ לא יתפלל. משא"כ דין כוונה של פירוש הדברים המסויים רק בתפילה - הרי גם בתפלה עצמה אינו רק מתקנת חכמים - וא"כ שפיר נוכל לומר כיוון דמדאורייתא מיהא הויא תפילה על כן יתפלל גם בלא יכול לכוון זאת. ואך אם יכול לכוון רק שהתפלל בלא כוונה - יחזור ויתפלל, משום הך כוונה שחיובה מדבריהם, וע"כ לא הביא הרמב"ם רק שיחזור ויתפלל ולא יותר וכמו שנתבאר.(חידושי ר' חיים הלוי, הלכות תפילה)

לר' חיים מבריסק קשים דברי הרמב"ם, שכן בהלכות תפילה פרק ד אומר הרמב"ם כי מי שלא התכוון בתפילה אין תפילתו תפילה וצריך לחזור על תפילתו בכוונה, אך בפרק י כותב כי מספיק לכוון בברכה הראשונה על מנת לצאת חובת תפילה, אך ייתכן זאת הרי כתב הרמב"ם כי צריך לכוון בכל תפילתו כדי לצאת ידי מצוות תפילה

אז איך תיפטר תפילתו בברכה ראשונה בלבד?!

אז מחלק ר' חיים את הכוונה לשני גדרים שונים של כוונה:

חד- כוונת המצווה עצמה וזו כוונה שיש בכל המצוות וזה מה שפסק הרמב"ם שצריך המתפלל לדעת בכל רגע כי הוא מתפלל וניצב לפני הקב"ה וזה דבר אשר אם

לא מקוים אף לרגע הינו פוסל ומעכב את התפילה. היא משני טעמים (אשר שניהם נצרכים ליציאת ידי המצווה):

אחד- שהתפילה הינה דבר מתמשך וצריך לכל ארכה להתכוון על מנת שכולה תהא מקשה אחת בכוונה של המתפלל, כלומר שעניין התפילה יהיה שרוי ל כל אורך התפילה בתודעתו ובמחשבתו. הטעם השני הוא- שישנה הכוונה לצאת ידי המצווה, שהיא בכל המצוות שכן צריך מעבר לקיומה (והתודעה המתמשכת), יש לכוון שתיחשב היא לך כמצווה.

הכוונה השנייה- הינה כוונה על משמעותן של המילים, וזו מחויבת רק בברכת אבות (כמו שנאמר בברכות דף לד: הובא בתחילת פרק ב).

עוד מוסיף ר' חיים כי לדעת הרמב"ם שסובר כי חיוב תפילה מן התורה ואף לחולקים על הרמב"ם (המחלוקת שהובאה בפרק א) מכל מקום הקיום של התפילה הינו מדין תורה ושני העניינים שהוזכרו: (הטעמים בגדר הכוונה הראשונה) עיסוק ו מצב מתמיד של כוון הלב, וכוונה לצאת ידי חובת המצווה הינם דברים אשר מחויבים מדאורייתא! ולכן הינם מעכבים את התפילה ולוליהם אין להתפלל! אך כוונת המילים אינה דין תורה אלא מתקנת חכמים ולכן גם אם אינו יכול לזון את כוונת המילים (של ברכת אבות לפחות) יתפלל כי מדאורייתא יוצא בחובת תפילה ואף על פי כן אם יוכל לכוון אחר כך יחזור.^{3*}

כלומר, ניתן לראות מדברי הרמב"ם (מחילוקיו וחיודיו של ר' חיים) את חשיבותה של הכוונה, התפילה אשר מתחייבת על האדם לביצוע לא באופן טכני אלא כדבר אשר יש להתכוון אליו לבוא אליו מרוכז, דבר אשר נצרך לבוא מתוכו בדבקות מתמדת בכוונה והכוונה הינה עיקר התפילה לא פירוש המילים (והכוונה באמרם) אלא כוונת האדם למפגש עם בוראו בלא הפרעות ובלא הסחות.

^{3*} שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן א

טבלה עם כוונות התפילה והיציאה ידי חובת התפילה:

מקרה ג	מקרה ב	מקרה א	הכוונה:
כוון	לא כוון	כוון	כוונה במודעות התפילה
כוון	כוון	לא כוון	יציאת ידי המצווה
לא כוון	כוון	כוון	כוונה באמירת המילים
כן	כן	כן	האם צריך לחזור על תפילתו כשיוכל לכוון
כן	לא	לא	האם תפילתו תפילה

בעל הטורים (ר' יעקב בן אשר) כותב:

מחשבתו כיצד דתניא המתפלל צריך שיכוין לבו שנאמר תכין לבם תקשיב אזניך פירוש שיכוין פי' המלות שמוציא בשפתיו ויחשוב כאילו שכינה כנגדו שנא' שויתי ה' לנגדי תמיד ויעיר הכוונה ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו ויחשוב כי אילו היה מדבר לפני מלך ב"ו שהיום כאן ולמחר בקבר היה מסדר דבריו ומכוין בהם יפה לבל ישל ק"ו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שצריך לכוין אף מחשבתו כי לפניו המחשבה כדיבור כי כל המחשבות הוא חוקר... וכן היו עושין חסידים ואנשי מעשה שהיו מתבודדים ומכוונים בתפלתן עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות רוח השכלית עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה ואם תבא לו מחשבה אחרת בתוך התפלה ישתוק עד שתתבטל המחשבה... ולא יתפלל לא במקום שיש בו דבר שמבטל כוונתו ולא בשעה המבטלת כוונתו וכתב ויתפלל דרך תחנונים כרש המבקש בפתח ובנחת ושלא תראה עליו כמשוי ומבקש ליפטר ממנה ואחר שיעשה כל זה מובטח לו שתתקבל תפלתו שהתפלה היא במקום הקרבן דכתיב ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד) וכתוב ולעבדו בכל לבבכם וכי יש עבודה בלב אלא איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה ולכך צריך ליזהר שתהא דוגמת הקרבן בכוונה ולא יערב בה מחשבה אחרת כמו מחשבה שפוסלת בקדשים ומעומד דומיא דעבודה דכתיב לעמוד לשרת והשוואת הרגלים ככהנים בשעת העבודה וקביעות מקום כמו הקרבנות שכל אחד קבוע מקומו לשחיטתו ומתן דמיו ושלא יחוץ דבר בינו לבין הקיר ובינו לקרקע דוגמת הקרבן שחציצה פוסלת בינו לבין הכלי ובינו לרצפה וראוי הוא שיהיו לו מלבושים נאים מיוחדים לתפלה כגון בגדי כהונה אלא שאין כל אדם יכול לבזבז על זה ומ"מ טוב הוא שיהיו לו מכנסים מיוחדים לתפלה משום נקיות ואחר שיעשה דוגמת הקרבן עולה לריח ניחוח למקום שהקרבן עולה והמלאך עושה אותו כתר לקונו ואל יחשוב ראוי הוא שיעשה הקב"ה את בקשתי כיון שכוונתי בתפילתי דאדרבה זהו המזכיר עונותיו אלא יחשוב שיעשה הקב"ה בקשתו בחסדו ויאמר בלבו מי אני דל ונבזה בא לבקש מאת מ"ה הקב"ה אם לא מרוב חסדיו שהוא מתנהג בהם עם בריותיו" (אורח חיים, סימן צח, סעיף א)

בעל הטורים סובר כי הכוונה בתפילה הינה כוונה באמירת המילים ושיווי השכינה לפניך, לכוון את המחשבה שלא לחשוב מחשבות זרות, ולא להסיח הדעת שכן הקב"ה שומע את מחשבתנו כמילותינו, וכן שידוע כי חסידים היו מתבודדים ומכוונים בתפילתם, עד שהגשמיות והחומריות היו מוסטים מלפניהם התרחבה והתעצמה רוח השכל (הידע, החכמה, עוצמת וכוח המחשבה) עד שהיו מגיעים קרוב לדרגת נבואה. לכן יש ליזהר עד מאוד במחשבה בתפילה וכשמוסתת מחשבתו יש לו לעצור בתפילתו עד שתחזור בהירות דעתו ויוכל לכוון ואין להתפלל בתנאים אשר לא מאפשרים את הכוונה. וכן יש לראות התפילה כקרבת (שהיא כנגדו) וכמו שאין לחשוב מחשבה זרה (מחשבת פיגול, של הכהן) בקרבן שכך נפסל הוא, כך אין לחשוב מחשבות זרות בתפילה.

בהשוואה בין הרמב"ם לטור נראה כי הרמב"ם רואה יותר משקל ועיקר בכוונה בתפילה (וכן אף מתעצם עניין זה בדבריו של ר' חיים). שכן בפסקים נראה שוב ושוב כמה הכוונה חשובה שללא רגע אחד של שיווי התפילה בלב, התפילה חסרה, לא רק חסרה אלא אף לא שם תפילה עליה (כלומר לא יצא ידי חובתו וצריך להתפלל שוב). לעומת זאת הטור, שאכן כותב על כמה יש להתאמץ בכוונה, ואף מרחיב על כך, אך

לא תולה בזה את התפילה לגמרי, וכן נותן יותר משקל לכוונת המילים שכן הוא כותב זאת כחלק מן הגדרת הכוונה, הרמב"ם אף סובר כי תפילה ללא כוונה במילים הינה תפילה וכוונת המילים אינה מעכבת וכל זה נראה אולי משום שלפי הרמב"ם מדאורייתא החיוב הוא בכוונת המצווה והתפילה. וכן כותב הטור וכן מוסיף על דבריו אלו הרמ"א (ר' משה איסרליש) כי יש לחשוב ולשים בליבך את שפלות האדם מה שאין הרמב"ם מזכיר כלל.

ר' חיים מוולוז'ין רואה את עניין כוונת התפילה באופן שונה לגמרי:

דוק בדבריו שלא אמר לכוון בכוונת התיבות. כי באמת בעומק פנימיות כוונת התפילה. אין אתנו יודע עד מה. כי גם מה שנתגלה לנו קצת כוונות התפילה מרבתינו הראשונים ז"ל קדישי עליונים. ועד אחרון הרב הקדוש איש אלקים נורא האריז"ל. אשר הפליא הגדיל לעשות כוונות נפלאים. אינם בערך אף כטפה מן הים כלל נגד פנימיות עומק כוונת אנשי כנ"הג מתקני התפילה. שהיו ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים.

והוא בלתי אפשר אם לא ע"י הנבואה העליונה ורוח קדשו ית' אשר הופיע עליהם הופעה עצומה בעת תקון נוסח מטבע התפלה והברכות. שם הוא ית"ש בפייהם אלו התיבות ספורות וגנוזות בתוכם כל התקונים. לזאת מי הוא אשר עמד בסוד ה' על עומק כוונתו ית"ש. איזה דרך ישכון אורה של כל תיבה פרטית מהם:

אלא העיקר בעבודת התפלה. שבעת שהאדם מוציא מפיו כל תיבה מהתפלה. יצייר לו אז במחשבתו אותה התיבה באותיותיה כצורתה ולכוין להוסיף על ידה כח הקדושה שיעשה פרי למעלה להרבות קדושתם ואורם. כמש"ל בפ"י שלכן נקראת התפלה דברים העומדים ברומו של עולם שכל תיבה בצורתה ממש היא העול' למעלה מעלה כל אחת למקור' ושרשה לפעול פעולות ותקוני' נפלאים.

אומר ר' חיים, (מוולוז'ין לא מבריסק, מעניין כי ר' מבריסק נקרא על שמו) כי את כוונת התפילה העמוקה הפנימית אין אנו יודעים ואף מה שנתגלה על ידי רבותינו הראשונים עד הארי"זל, אין זה אלא טיפה בים, שכן את התפילה תקנו מאה ועשרים אנשי הכנסת הגדולה שהיו חלקם נביאים ואשר כוונותיהם בתפילה הינם כה נשגבים שלא ניתן היו לתקנם לולא נבואה ורוח הקודש, ותיקונים אלה שם הקב"ה בם ושמו בתפילה. כן צפונות כל הכוונות העליונות המאירות בתיבות (מילים). העיקר בתפילה הוא שיראה האדם בזמן שחותך (אומר) את המילים וידמה את צורתן במחשבתו ויכוון להוסיף קדושה שיוציא ויעלה את כח העיקר המילים בעולמות העליונים, שכן שם מקורן ומשם פועלות בדרכים נאדרים.

לעומת הדרך בה פירשו המפרשים את הכוונה, ר' חיים מסביר באופן אחר, אולי ניתן לומר שהוא מפרש הפוך מהרמב"ם. ר' חיים סובר כי העיקר בתפילה הוא באמירת המילים, הכוונה היא בעצם לעלות את המילה למקורה שבשמיים וכן כל התפילה מלאה ברזים אדירים שנמצאים במילים. אם אמרנו כי לדעת הרמב"ם יש לכוון מתוכך אל התפילה אל המילים, פה הפוך, במילים צפונה הכוונה ומה שנצרך הוא לכוון כמה שיותר מדויק את המילים.^{4*}

לר' נחמן מברסלב שיטה מרתקת בכוונה ובתפילה והבאתי שיעור של הרב שגר שמסביר את העניין :

ההתבודדות הוא מעלה עליונה וגדולה מן הכל, דהינו לקבץ לו על-כל-פנים שעה או יותר להתבודד לבדו באיזה חדר או בשדה, ולפרש שיחתו בינו לבין קונו בטענות ואמתלאות, בדברי חן ורצוי ופיוס, לבקש ולהתחנן מלפניו תברך, שיקרבו אליו לעבודתו באמת. ותפלה ושיחה זו יהיה בלשון שמדברים בו, דהינו בלשון אשכנז

^{4*}דבריו של ר' חיים הינם רעיונות יותר קבליים ויש עניין של זהירות בדבר. עיין במפרשים על הטור ובסימן צח במשנה ברורה על סימן צח בש"ע,

(בְּמִדְיָנָנוּ), כִּי בְּלִשׁוֹן־הַקֹּדֶשׁ קִשָּׁה לוֹ לְפָרֵשׁ כָּל שִׁיחָתוֹ... לִיקוּטֵי מוהר"ן, תַּיִנָּא כ"ה
א':א'-ט'

הרב שג"ר בשיעוריו על ליקוטי מוהר"ן מנסח כך:

ראיית התפילה כהוויה שבה על האדם להימצא צריכה לבוא לידי ביטוי, לדוגמא, בהקדשת זמן רב לעניין התפילה, כפי שמובא כבר במשנה על החסידים הראשונים שהיו שוהים שעה אחת קודם תפילתם. שהות ארוכה בתפילה היא עצמה ביטוי לתפיסת זמן ומציאות המורדת בתפיסות הרווחות בעולמנו - עולם של יעילות, כדאיות וכדומה. חצי שעה אינה מספיקה בכדי לחולל תפילה. צריך את כל הזמן, בלי להסתכל על השעון, בלי לדעת מתי אתה צריך לסיים. בכדי להתפלל באמת צריך ליצור את מרחב החופש המאפשר לתפילה להתרחש בפועל. נסו פעם להתפלל ותחו זאת. לפעמים אני מסתפק בשאלה אם צריך לנסות לומר את כל התפילה בכוונה, או שאולי מוטב לומר את 'אשרי יושבי ביתך' בפסוקי דזמרה בתחילת תפילת שחרית במשך חצי שעה ואחר כך לסיים את שאר התפילה בחמש דקות. אולי עדיף כך מאשר לומר את כל התפילה בחצי שעה. באופן הראשון לפחות אמרת משהו בכוונת הלב; באופן השני יתכן שלא אמרת שום דבר. אכן ישנם תיאורים של חסידים שהיו שוהים שעה אחת לפני התפילה, ואילו את התפילה עצמה סיימו תוך זמן קצר מאוד לעיתים תוך דקות ספורות בלבד. (הרב שג"ר, שיעורים על ליקוטי מוהר"ן חלק א, עמ' 78-79)

אומר הרב שג"ר (הרב שמשון גרשון רוזנברג) (על התפילה לפי ר' נחמן) הראייה של התפילה כדבר, כקיום שבו צריך האדם להיות מצוי, נוכח באופן ניכר, צריכה לבוא לביטוי במציאות, בתור דוגמא בהקדשת זמן רב לתפילה, כמו שהובא על החסידים הראשונים שהיו שוהים שעה אחת קודם תפילתם. השהייה הממושכת היא ניגוד לתפיסות ולהוואי המצויים כיום בעולמנו- יעילות ועראיות. בחצי שעה אין אדם יכול ליצור לחולל תפילה. שכן על מנת לכוון יש לקחת את הזמן, בלי להסתכל בשעון. כותב הרב שג"ר כי לפעמים חושב הוא כי מוטב לקרוא את "אשרי יושבי" (מפסוקי דזמרה) במשך חצי שעה ואת התפילה לסיים בחמש דקות. מאשר לומר לקרוא את התפילה בחצי שעה. במקרה הראשון לפחות יצאת עם משהו בכוונת הלב, באופן השני יתכן כי לא אמרת דבר. כאמור הקצבת זמן רב (או אולי אי הקציבה) לתפילה הינה דבר הכרחי על מנת באמת לכוון, העיון וההימצאות בתפילה בזמן לא מוגבל היא שמאפשרת את הכוונה. קל להבין זאת על ידי משל: ניתן לזרוק לסל מהר, אך ככל הנראה כי אין הכדור יעבור ברשת, אך אם יינתן זמן יוכל הזורק לכוון את הכדור כך יותר סביר כי ייקלע הכדור ברשת. כך גם התפילה ברגע שיינתן זמן יוכל המתפלל לכוון ותפילותיו יעברו ברשת ויתקבלו.

סיכום ורפלקציה

ברצוני (מטרת) היה לברר את נושא הכוונה בתפילה, או במילים אחרות שאלת החקר שלי הייתה: למה מתכוונים, בכוונה בתפילה?
 אז בתחילה בפרק א הבאתי מעט מבוא לחיוב התפילה ולהתפתחות ייסודה. אחר כך התחלתי לעסוק בנושא עצמו, הובאה הגמרא אשר ממנה יוצא כי ישנה חובה לכוון בברכה ראשונה של שמונה עשרה גם על מי שאינו מצליח לכוון, והובן כי כוונה הינה דבר בסיסי ואימננטי בתפילה.

הבאנו את הסברו של הרמב"ם על כוונה (שגם ממשיך את מסקנת הגמרא על חומרתה וחובתה של הכוונה: שזוהי הריכוז במעמד התפילה בהוויה ממושכת. כן גם ראינו את חשיבותה של הכוונה שמעכבת היא את התפילה. לאחר בירורו של ר' חיים מבריסק חילקנו את הכוונה לשניים, הכוונה שאמרנו כעת (והיא משני טעמים) ואת כוונת המילים.

לאחר מכן ראינו את פירוש הטור על מהי כוונה, היא גם כוונת המילים וגם איזו יראה על המעמד מול בורא עולם וסילוק המחשבות המסיחות (דבר זה אכן להלכה).
 אחר כך המשכנו לשני הסברים מכיוון אחר (אשר גם פחות הלכתיים ויותר עקרוניים רוחניים), הראשון של ר' חיים מוולוז'ין אשר כתב על כמה מדויקת ומלאה רזים קדושים התפילה המילולית ושיש לכוון באמירת המילים. לעומת הפוסקים בהתחלה. ובסוף הבאתי את הסברו של ר' נחמן מברסלב (בפירוש הרב שג"ר), כי יש לתת זמן ולעיין בתפילה שכן לא מספיקים הריכוז והתפילה בזמן קצר, אלא יש ממש לייחד זמן לתפילה על מנת לכוון אחרת ייתכן כי לא נוכל לכוון כלל.

אני חושב שמטרת הושגה, שכן כעת אני יודע מהי חשיבותה של הכוונה וכן אני יודע איך צריך לנהוג בה (ויכול לפעול באופן מעשי, מעבר לה אני גם יודע יותר שיטות בכוונה (אשר לא בדיוק סותרות אחת את השנייה) וכך הועשרתי ואני יכול להבין ולכוון טוב יותר.

הנושא עוד רחב וישנן עוד שאלות רבות שצריך לענות עליהן וספרים שצריך לקרוא, אך מפאת חוסר הזמן לא יכולתי לעסוק בהן(ומה שהבאתי היה אף רק טעימה מן הנושא שלנו עצמו) ועל השיטות שהבאתי ניתן עוד להרחיב הרבה.

היה לא קל לכתוב את העבודה אך מאוד, בשלב חיפוש המקורות אתה מגיע למקור מסוים והוא מרתק אותך ואז אתה רואה דבר אחר שבכלל לא חשבת בכיוונו וזה מאוד מעניין ככה ללמוד.

אני לוקח את מה שלמדתי מהעבודה לחיים ולעבודת ה' שלי ואני מאוד שמח שעשיתי אותה. ויהי רצון שיתקיים:

וְהִבִּיאֹתֶימָם אֶל־הָר קִדְשִׁי וְשִׂמְחֹתֶימָם בְּבַיִת תְּפִלָּתִי עוֹלְתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרִצּוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵּיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל־הָעַמִּים:(ישעיהו, נו, ז)

ביבליוגרפיה

- ארבע טורים, אורח חיים
השגות על ספר המצוות (של הרמב"ן)
חידושי ר' חיים הלוי
חמישה חומש תורה
ליקוטי מוהר"ן
נפש החיים
ספר משנה תורה
שיעורים על ליקוטי מוהר"ן (של הרב שג"ר)
תלמוד בבלי, מסכת ברכות